

Iulian Boldea (n. 1963), critic și istoric literar, eseist, poet. Membru al Uniunii Scriitorilor din România din anul 1996 (ales în mai multe rânduri în Comitetul de Conducere al Filialei Târgu Mureș), membru al PEN România și al Asociației pentru Istoria Presei (ARIP). Cercetător științific și membru al Consiliului științific în cadrul ICSU „Gh. Șincai”, Academia Română. Manager (Redactor-șef) al revistei de cultură *Vatra*, director al revistei *Acta Marisiensis. Philologia*. A colaborat la marea majoritate a revistelor de cultură din România și la reviste din străinătate, coordonând zeci de volume colective. Este președinte al comitetului de organizare al unor conferințe naționale și internaționale.

Iulian Boldea (coordonator), *Inteligența Artificială și studiile umaniste*
© 2026 Institutul European Iași pentru prezenta ediție

INSTITUTUL EUROPEAN

Iași, str. Bălușescu nr. 2, OP 6, CP 1309

euroedit@hotmail.com.; <http://www.euroinst.ro>

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Inteligența artificială și studiile umaniste/coord.: Iulian

Boldea. - Iași:

Institutul European, 2026

ISBN 978-606-24-0443-7

I. Boldea, Iulian (coord.)

004.8

009

Potrivit Legii nr. 8/1996, a dreptului de autor, reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți fără acordul Editurii constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu aceasta.

PRINTED IN ROMANIA

Iulian BOLDEA
coordonator

INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ ȘI STUDIILE UMANISTE

INSTITUTUL EUROPEAN
2026

SUMAR

ARGUMENT / 7

I. STUDII, REFLECȚII, APROXIMĂRI / 11

Sorin ANTOHI

Inteligența Artificială: spre noosfera postumană / 13

Corin BRAGA

Antiutopii transumaniste / 19

Varujan VOSGANIAN

Literatura ca retroversiune a sinelui / 31

Adrian Dinu RACHIERU

IA, între temeri, speranțe, riscuri și costuri / 37

Simona POPESCU

Note răzlețe despre Inocențiu (fragmente) / 43

Ruxandra CESEREANU

Inteligența artificială și expectanțele hominizilor / 57

Iulian BOLDEA

Inteligența Artificială în Noul Ev Media / 73

Alex GOLDIȘ

De la revoluția industrială la revoluția AI / 85

Călin VLASIE

IA lărgeste câmpul vizibilului; umanioarele păstrează busola sensului / 91

Cătălin GHÎȚĂ

Roboți însuflețiți ca persoane umane / 99

Georgeta MOARCĂS

ChatGPT și starea de minorat / 113

Gellu DORIAN

Inteligența Artificială și apogeul inteligenței umane / 120

Dan Mircea CIPARIU

Reînvierea autenticității / 124

Maria-Ana TUPAN

Spectrele Inteligenței Artificiale / 130

Laura Carmen CUȚITARU

Sparge lemne, cară apă / 134

Gabriela GLĂVAN

Lt. Data se întreabă / 149

II. PERSPECTIVE ȘI DESCHIDERI / 157

Marian Victor BUCIU

IA și critica literară / 159

Viorel SAVIN

Viitor cu alură de amurg / 165

Adrian CRUPA

Literatură în vremea postumanului. Reflecții asupra rosturilor studierii literaturii din perspectivă comparată într-o lume quasi-post-umană / 170

Andrei Victor COJOCARU

Două tipuri de hermeneutică și Inteligența Artificială / 193

Cristian PRALEA

Web 2.0: eșecul unei metanarațiuni / 211

Constantin CUBLEȘAN

Inteligența Artificială – un surogat uman / 224

Cătălin CONSTANTINESCU

Transumanismul noilor utopii superinteligente.

Cu luciditate despre speranță / 228

Argument

Apariția inteligenței artificiale reprezintă o etapă esențială a procesului istoric de externalizare a capacităților umane. La fel cum motorul cu aburi a preluat munca fizică, Inteligența artificială permite în momentul de față delegarea proceselor cognitive complexe către sisteme nebiologice, artificiale, informatice. Algoritmii utilizați de Inteligența Artificială sunt capabili să învețe direct din volume uriașe de date, recunoscând și valorificând tipare pe care mintea umană nu le poate percepe. Tehnologia imită, în acest fel, funcții de nivel superior, precum traducerea, creația artistică sau generarea de coduri, atingând viteze de procesare supraumane. Această transformare radicală poate stârni unele întrebări ontologice legitime cu privire la unicitatea conștiinței noastre și la rolul oamenilor într-o lume dominată de calculul automatizat. Un concept adiacent este cel de învățare profundă (deep learning), o ramură a inteligenței artificiale și a învățării automate (machine learning), bazată pe rețele neuronale artificiale. Scopul său este de a modela și rezolva probleme complexe, imitând modul în care funcționează creierul uman care se bazează pe rețele neuronale artificiale ce imită structura stratificată a cortexului cerebral biologic. Spre deosebire de programarea clasică, calculatorul dobândește capacitatea de a învăța singur modele complexe din date brute. Antrenarea acestor modele necesită cantități masive

Inteligența Artificială: spre noosfera postumană

Sorin ANTOHI

Interesul meu pentru IA (AI pentru cei care creolizează limba română din complexele de inferioritate ale tuturor periferiilor) datează de la începuturile fenomenului. De fapt, din preistoria lui, fiindcă am fost pasionat de când mă știu de convergențele, fuziunile și conflictele dintre cultura umanistă și cultura tehnică (pentru a socoti numai două culturi, precum C.P. Snow în 1959, și nu trei, ca Wolf Lepenies în 1985, când acesta plasa o a treia cultură, cu centrul în sociologie, între literatură și știință). Parcursul meu formativ enciclopedic, mai ales informal (cel formal nu prea a contat decât ca formă de socializare), a trecut prin faze în care (într-o ordine aleatorie) fizica, astronomia, teoria științei, informatica, lingvistica, științele cognitive, filozofia, istoria ideilor și teoria istoriei, istoria și teoria literaturii, teologia s-au succedat în prim plan, legându-mă permanent, cel puțin ca *dilettante*, de tot ce era în planul secund sau în fundal. Treptat, am observat că domeniile umaniste, cu tot decalajul civilizațional care ne separa de Occident, își pierdeau și la noi funcția de reper și *lingua franca*, fiind înlocuite de paradigme orientative-explicative centrate pe științele zise exacte și, tocmai fiindcă tradițiile umaniste fuseseră pierdute, uitate, trădate, de un amalgam pseudoștiințific în care tot răzbăteau obiecte mentale (idei, teorii, tropi, false concepte) hibride, aparent promițătoare (unele, redescoperiri ale unor

roți), practicate o vreme cu entuziasm sectar și apoi abandonate. Așa am ajuns prima dată, în a doua jumătate a anilor 1970, în contact cu propunerile de idolatrie a limbajelor formale și a promisiunii magice, de fapt aproape mistice (ca în Cabala), de a explica fără rest și chiar de a transforma lumea pe această bază. În consecință, am dezvoltat o formă sceptică de curiozitate fără limite, în care scepticismul nu anihila deschiderea, ci o supunea mereu unui examen rațional. Așa m-a prins actuala apoteoză a IA.

Pe 9 Mai 2025 am inaugurat festiv Academia Europaea Bucharest Hub, un proiect pe care l-am inițiat în 2019 și l-am împlinit cu ajutorul multor oameni (din România, cei mai importanți au fost trei congeneri din conducerea Academiei Române: Ioan-Aurel Pop, Marius Andruh și, de la început, Mircea Dumitru, acum Director Academic al Hub-ului; eu sunt Directorul Executiv). Cu acel prilej am organizat, împreună cu alții, două conferințe internaționale, pe două teme majore: *AI and Humanity* (8-9 mai) și *Synchronism: Overtaking History, Shaping Temporality* (10-11 mai). Programele și filmele ambelor evenimente se găsesc pe/prin pagina Hub-ului, www.acadeuobucharest.eu. Prima întâlnire continua o alta, deja plasată sub egida celor două academii menționate, *The Challenge of AI* (11-12 iunie 2024) și marca o direcție pe care noul Hub (unul din cele șase din sistemul Academia Europaea, AE) o va continua în colaborare cu alte instituții, organizații, companii, rețele academice.

Discuția despre Inteligența Artificială (IA) este un curent central al discuțiilor academice și publice din ultimul deceniu, accelerat și extins (oarecum patafizic, dar fără autoironia intrinsecă a acelei paradigme pro-

gramatic subversive) în toate direcțiile, ajuns astăzi mantra absolută a oricărei forme de comunicare, din aule în cafenele și, mai ales, pe așa-zisele rețele sociale (eu le consider de- sau chiar anti-sociale, fiindcă, socializând superficial și pentru o clipă lipsită de memorie o lume debusolată, narcisică și exhibiționistă, o de-socializează și alienează profund). Partea mai luminoasă a acestui tablou este că foarte multe foruri academice de înalt nivel (nu le mai socotesc pe cele dedicate politicilor publice, strategiilor de dezvoltare, proiectelor geopolitice etc.) sunt angajate într-o reflecție serioasă și deschisă, dincolo de ideologii și angoase, asupra IA, așa cum am putut constata personal la ultimele două conferințe anuale ale AE (Wrocław, 2024 și Barcelona, 2025 – când clasici în viață ai IA, ca Shalom Lappin și Mark Steedman, au ținut prelegeri plenare, iar diversele clase și secții au integrat problematica IA în mai multe sesiuni specializate).

Fără a putea intra într-o analiză extinsă aici, propun acum doar sintagma de la care cred că ar trebui pornită o evaluare de ansamblu a acestei noi Gnoze (în care reapar și elemente de New Age etc.), la care voi reveni cu un prilej mai potrivit: *noosfera postumană*. Teilhard de Chardin (în primul rând, mai ales prin invenția conceptului ca sinteză a unor încercări eterogene de vechimi diferite și nu întotdeauna teologice/ spirituale/mistice/ezoterice, dintre care aș aminti pe cele datorate geologului Eduard Suess și biogeochimistului Vladimir Vernadski) propunea acum aproape un secol noțiunea de *noosferă*, marcată puternic de creștinismul său cosmic (diferit de cel teoretizat de Eliade, fiindcă nu este al țăranilor balcanici și al altora asemenea lor, ci se bazează – până la erezie – pe doctrina Bisericii Catolice).

Cuvântul, parțial și conceptul *noosferă* (învelișul spiritual – uman! – al Pământului, peste biosferă și geosferă; etimologia e transparentă pentru umaniști), intens dezbătute în anumite cercuri interbelice, a supraviețuit contextului său de urgență, reapărând, ca atare sau ca inspirație pentru altele, în felurite noi conjuncturi. Dintre toate, poate că evoluția cea mai spectaculoasă este aceea care ce s-a petrecut în *science fiction* și în cultura populară din jurul acestui mediu sociocultural de mare impact în anii 1950-1970, cu prelungiri epigonice tot mai comerciale până azi, când a eșuat, dimpreună cu utopia, într-o distopie *Young Adult* care-i reciclează pesimismul bazat și pe spirit critic, nu doar pe un imaginar apocaliptic, transformându-l în depresie și fantasmă suicidare. Din acel punct de inflexiune, pe care l-aș plasa deja la sfârșitul anilor 1960 (deși semnele se vedeau deja în anii 1950, Arthur C. Clarke le prefigura înainte de a le da expresia clasică în 1968, în roman și apoi, împreună cu cineastul Stanley Kubrik, în filmul omonim, *2001: A Space Odyssey*), viziunile unor viitoruri nu doar apocaliptice (în care, o tot spun și scriu, Apocalipsa nu e urmată de Mântuire), ci de-a dreptul postumane. Clișeul mai recent, acum indispensabil paradigmei *woke*, este desigur Antropocenul, cu tot cu apelurile tot mai energice și ocazional isterice, combinate cu alte activisme altminteri din alte lumi, de a salva Planeta prin sinuciderea asistată a Omului. Un proiect mai radical decât cele mai ambițioase eugenisme, fiindcă exterminatismul tradițional nu privea întreaga umanitate, ci anumite grupuri, popoare, religii, clase, rase. Oarecum paradoxal (dar poate inevitabil), profeții și activiștii acestei ere postumane care ar rezolva pe veci toate problemele umanității prin extincția

speciei noastre, par să subscrie în ultimii ani la o nouă agendă, în care există un mutant element compensatoriu. Ei vor să păstreze, pe lângă animale, socotite intrinsec mai bune decât oamenii (începând chiar cu acelea care ucid, fiindcă au un esențial rol ecologic), elemente din ceea ce tradiția scrisă ori altminteri transmisă, memorializată și asumată a culturilor de pretutindeni a asociat oamenilor sau unora dintre avatarii speciei umane (chiar acelora pe care evoluția și/sau istoria i-au eliminat de-a lungul timpului; în brutala realitate a vieții sau în ficțiunile mitologice uneori și mai brutale unde, de la vechii greci la *Popol Vuh* etc., o instanță superioară, de regulă supremă, își elimină din mers creaturile mai mult sau mai puțin umane considerate nereușite).

În cuvântul de deschidere al conferinței de pe 8-9 mai 2024 pe care am amintit-o la început, „AI and Humanity: Co-Evolution or Survival of the Fittest?“, am urmărit, pe fundalul declinului global al educației umaniste, mișcarea de la umanism la trans- și post-umanism, concomitentă cu și inseparabilă de prăbușirea instanțelor universale de autoritate bazată pe competență (în sensul vechi, de cunoaștere, nu în acela nou, de dexteritate). Dar această catastrofă, cu trecerea de la Enciclopedia veritabilă, prin Wikipedia și motoarele de căutare ca Google (am cunoscut la Stanford, în 1999-2000, multe altele, publice sau experimentale, înghițite rapid de gigantul monopolist susținut de SUA din rațiuni de securitate și din planuri de hegemonie globală), la Grokipedia și tot felul de alte inițiative IA, nu este singura. Analfabetizarea intelectuală și culturală, confuzia și impostura sunt o parte a problemei. O altă parte, și cu asta mă apropiu de finalul acestui scurt eseu,

ține de ceea ce menționam undeva mai sus: intrarea accelerată omenirii într-o etapă (ultima?) de anxietate și depresie. Din acest grav motiv, aproape nimeni nu mai ripostează atunci când IA nu se oprește la înlocuirea omului în posturile pentru care *uneltele gânditoare* pot lucra mai bine (nu neapărat mai ieftin, dar poate mai previzibil) decât *uneltele vorbitoare*. IA, suprasaturată cu toate descoperirile, ineptiile, erorile, adevărurile, invențiile, visele, coșmarurile, delirurile, incapabil de autocorecție (degeaba stau de veghe cei ca voluntarii de la RetractionWatch, erorile și fraudele dovedite vor fi fost deja absorbite de IA și vor fi început deja să afecteze Totul), va ajunge probabil să facă tot ceea ce HAL 900 (mi-am ilustrat dialogul cu Gheorghe Ștefan despre inteligența artificială din seria Idei în Agora, pe 12 martie 2024, tocmai cu o imagine elocventă din filmul *2001: A Space Odyssey*) nu putea face, astfel că robotul trecea la eliminarea oamenilor. IA, sub controlul unor agenți umani (de la *hackers* la state), va putea, dacă nu apare o ripostă potrivită, permite supraviețuirea unei forme de omenire pe care nu o mai putem considera umană. Deci noosfera postumană a viitorului ar putea fi și mai tristă decât aceea din lumea în care toți oamenii vor fi dispăruți. Va fi pentru umanitate ceea ce este postistoria pentru istorie.

Antiutopii transumaniste

Corin BRAGA

Odată cu invenția (atât imaginară, cât și tehnică) a „robotului” (de la slavul «rabota» „muncă”, de unde muncitor), industrializarea civilizației occidentale a intrat într-o nouă fază. De la mașina ca un complement al omului, ca ajutor în îndeplinirea sarcinilor care depășesc forța fizică a speciei umane, s-a ajuns, mai ales în imaginație, la mașina ca un substitut al omului. Roboți, automate, androizi, ființe cibernetice, conștiință electronică, inteligență artificială – în principiu aceste artefacte ar trebui doar să imite sau să completeze ființele umane, dacă este posibil cu capacități superioare în diverse domenii, dacă nu în toate domeniile. Or, s-ar părea că tehnologia „umanoidă” a devenit o activitate demiurgică, încercând să-l înlocuiască nimic mai puțin decât pe Adam, omul creat de biblicul Yahve. Această ambiție luciferică pare să vizeze, dacă nu înlocuirea lui Dumnezeu (care oricum este cu „mort”), cel puțin înlocuirea creaturii sale.

Or, după cum spune Keith Booker, utopia unuia se poate dovedi a fi anti-utopia altcuiva, astfel încât visul cabaliștilor științifici moderni poate deveni coșmarul „ultimilor oameni” care contemplă extincția speciei. (M. Keith Booker, *The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism*, Westport, Greenwood Press, 1994, p. 15.) Voi analiza în continuare un mic corpus de texte din secolele XX și

XXI, în care sunt exprimate anxietățile stârnite de ceea ce studiile culturale au ajuns să numească transumanism și postumanism.

Înainte de a începe să populeze fanteziile lui Isaac Asimov și ale altor scriitori SF, roboții sub formă de ființe de oțel și-au făcut debutul în povestirea *Utazás Faremidoba* [Călătorie spre Faremido] (1916) a lui Frigyes Karinthy și în romanul *R.U.R. Rossum's Universal Robots* (1920) al lui Karel Capek. În textul lui Frigyes, conceput ca o continuare a *Călătoriilor* lui Swift, Gulliver ajunge într-o țară unde mașinile, create inițial pentru a ajuta oamenii, s-au perfecționat până la punctul de a-și depăși creatorii. Devenite conștiente, acestea au ajuns la concluzia că viața organică este în mod necesar imperfectă și limitată, incapabilă de armonie și ordine, și că numai mașinile pot aspira la perfecțiune. Omenirea se dovedește a fi un obstacol în calea acestui progres, distrugând și parazitând marea mașină care este Pământul însuși, cu consecința logică că specia noastră trebuie să dispară pentru a face loc roboților. Morala anti-utopică trasată de un comentator, Czigányik Zsolt, este că „o lume armonioasă și non-violentă este posibilă doar fără omenire, forța distructivă și autodistructivă supremă din univers”. (Czigányik Zsolt, „From the Bright Future of the Nation to the Dark Future of Mankind: Jókai and Karinthy in Hungarian Utopian Tradition”, in *Hungarian Cultural Studies*, E-Journal of the American Hungarian Educators Association, Volume 8, 2015.)

Autorul american Sidney Fowler Wright ajunge la aceeași concluzie, că omenirea va fi uzurpată de mașini, în povestirea „Automata” din colecția sa *The New Gods Lead* (1932). Această temă anxioasă va con-

stitui intriga a numeroase romane și filme science-fiction, printre care franciza *Terminator* (1984), *Terminator 2: Judgment Day* (1991), *Terminator 3: Rise of the Machines* (2003), *Terminator Salvation* (2009), *Terminator Genisys* (2015) și *Terminator: The Sarah Connor Chronicles* (2008-2009 TV series), sau trilogia *The Matrix* (1999, *The Matrix Reloaded*, 2003, *The Matrix Revolutions*, 2003, *The Matrix Resurrections*, 2021). Dimensiunea apocaliptică a acestor viziuni este deja subliniată de titluri precum „Judgment Day”. Dar există o variantă mai insidioasă a victoriei mașinii asupra omului: în loc să ia locul omului pe planetă, mașinile sunt capabile să fagociteze ființa umană din interior, refăcând, membru cu membru și organ cu organ, anatomia speciei noastre. Protezele, fie că acestea corectează sau îmbunătățesc capacitățile unui individ, reprezintă primul pas. Încă din 1930, Miles J. Breuer, în *The Man with the Strange Head* (*Omul cu un cap ciudat*), își imagina transplanturi metalice care să înlocuiască nimic mai puțin decât capul și, prin urmare, personalitatea umană. *Paradise and Iron*, titlul „romanului” care găzduiește aceste povestiri publicate în *Amazing Stories Quarterly*, este un oximoron antiutopic, denunțând paradisurile tehnologice. Atrofierea fizică și mentală a umanității ca urmare a mașinilor este, de asemenea, subiectul cărții lui Herbert W. Franke, *Der Orchideenkäfig* (1963), intitulată antifrastic „ein utopischer Roman”.

Totuși, deși „robotizarea” implică dezumanizarea și masificarea indivizilor, ea pare să răspundă unei aspirații umane mai profunde, aceea de a depăși condiția perisabilă și muritoare a cărnii. Înlocuirea corpului biologic cu un corp metalic mai rezistent, înlocuibil și,

prin urmare, aproape indestructibil, ar face posibilă atingerea nemuririi. În *Moderan*, David R. Bunch (1971) oferă o demonstrație „de manual” a procesului de reducere a acestei teme la absurd, explorând consecințele inumane (sau postumane) ale dorinței de eternitate puse în practică prin intermediul tehnologiei.

Protagonistul din Bunch este un strateg militar care a supraviețuit celui de-al (treilea?) război mondial. Radiațiile și poluarea au făcut Pământul aproape imposibil de locuit, așa că guvernul central („Ruthless Central”, „elita-elită” a Capitoliului) a decis să transforme întreaga planetă, folosindu-se din plin de tehnologie. După apocalipsa atomică, acești „zei” ai viitorului creează un „pământ nou” și un „om nou”. Întreaga suprafață a planetei, otrăvită de radiații, este nivelată de mașini uriașe și apoi învelită în plastic. Oceanele sunt secate sau înghețate și, de asemenea, acoperite cu plastic. Flora și fauna sunt exterminate și înlocuite cu plante și animale artificiale metalice. Noul om, la rândul său, este transformat prin operații chirurgicale complexe într-o ființă de oțel, care păstrează doar câteva fâșii de carne și piele prinse în metal. Traumatizați de apocalipsa nucleară și amenințați cu dispariția, supraviețuitorii nu găsesc o soluție mai bună decât să se facă indestructibili într-un corp de metal.

Fiecare „stăpân” primește o fortăreață („stronghold”), cu care se asimilează fizic. Aici, el duce o viață artificială, cu petrol ca hrană, femeii-robot ca amante și războaie cu vecinii ca distracție. Omul viitorului este practic o mașină: „Acum sunt făcut doar din „piese de schimb” – inimă, creier, sânge, nervi, totul - totul este metal acum, totul este automat, totul este programat – splendid! Și știți ce? Nu visez niciodată

noaptea. Cum aş putea visa noaptea? Sunt complet scos din priză când adorm” (p. 119).

Restul omenirii, încă în carne și oase, trăiește în cupole („bubble-domes”), fiind folosiți de stăpâni ca sclavi și ajutoare. Iar stăpânii se întreabă oricum dacă nu ar trebui să extermine toate aceste relicve ale unui trecut biologic.

Miza acestei viitoare e/in-voluții este, așa cum am spus, viața eternă. David R. Bunch prezintă o soteriologie atee prometeică, o mântuire oferită de știință și tehnologie, care transformă ființele umane nu în spirite reunite în cer, ci în automate care se bucură de perpetuitate fizică. Totuși, această promisiune materialistă, care contravine escatologiei creștine, se adresează trupului și ruinează sufletul. Prețul care trebuie plătit pentru nemurire este pierderea umanității. Dacă teama de moarte dă profunzime vieții noastre spirituale, făcându-ne umili și deschiși la pace și frumusețe, perspectiva unei vieți fără sfârșit alimentează egocentrismul și violența. „Stăpânii” cetăților trebuie să poarte războaie și să practice ura pentru a putea suporta greutatea plictisului și a nimiciei spirituale. Și demonstrația anti-utopică continuă. Povestea „stăpânului” din Stronghold 10 este prezentată ca un manuscris descoperit și comentat de un personaj dintr-un viitor mult mai îndepărtat. Vocea acestui (pseudo)editor al textului aparține unui membru al „Essenceland Dream People”, o civilizație în care natura metalică a locuitorilor din Moderan a fost sublimată într-o natură energetică. Aici, toți indivizii sunt unde care nu mai au corpuri materiale. La fel ca naratorul-mașină, naratorul-radiație este euforic, prezentându-și condiția ca pe un ideal împlinit. Dar cititorul își dă în curând seama că, în ciuda optimismului